

Gdańsk, 10 lutego 2019 roku

Prof. zw. dr hab. Jerzy Zajadło
Uniwersytet Gdański/Wydział Prawa i Administracji
Katedra Teorii i Filozofii Państwa i Prawa

R E C E N Z J A
pracy doktorskiej mgra Marka Jakubca
Metaforyczność pojęć prawnych
w perspektywie badań nad ucieleśnieniem poznania
Kraków 2019, s. 218
Promotor rozprawy: prof. dr hab. Bartosz Brożek

I. Ogólna ocena pracy

W moim przekonaniu publiczna obrona rozprawy doktorskiej jako etap kończący procedurę uzyskiwania stopnia naukowego doktora ma dwa podstawowe cele:

- 1) prezentację ocen rozprawy przez dwóch samodzielnych pracowników naukowych z punktu widzenia wymogów ustawowych, a zwłaszcza przepisu art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65 poz. 595 z późn. zmianami) w brzmieniu na dzień wszczęcia przewodu doktorskiego:
- 2) autoprezentację doktoranta w zakresie znajomości reprezentowanej dyscypliny naukowej i obrony wszystkich aspektów swojej rozprawy – od metodologii począwszy, a na wnioskach skończywszy, w tym także odniesienie się do uwag recenzentów, w szczególności tych polemicznych i krytycznych.

Z punktu widzenia pierwszego z tych celów nie mam wątpliwości, że przedłożona rozprawa doktorska mgra Marka Jakubca w pełni zasługuje na pozytywną ocenę. Trzeba podkreślić bardzo trafny, pomysłowy i w jakimś sensie jednak nowatorski wybór

interesującego tematu dysertacji – fenomen metaforycznych pojęć prawnych na poziomie tworzenia, stosowania i wykładni prawa w pełni zasługuje na szczegółową i pogłębioną analizę, zwłaszcza z wykorzystaniem instrumentarium nauk kognitywnych. Recenzowana dysertacja dowodzi dobitnie, iż można wkroczyć w pewien, wydawało się – już nieco zamknięty, obszar analitycznej teorii prawa jako części ogólnej teorii/filozofii języka, jeśli tylko zaproponuje się inną konwencję metodologiczną, a zwłaszcza jeśli rozszerzy się pole badawcze o dorobek współczesnej kognitywistyki. Potencjalne ustalenia mogą mieć jednak fundamentalne znaczenie nie tylko dla teorii i filozofii prawa, lecz także szczegółowych dogmatyk prawniczych operujących metaforycznymi pojęciami prawnymi, a przez to także na praktykę tworzenia, stosowania i wykładni prawa.

Aktualność wybranego tematu rozprawy i przyjęta kognitywistyczna perspektywa badawcza znajdują potwierdzenie nie tylko w nauce światowej, lecz także polskiej literaturze przedmiotu (*vide*: wykorzystane przez Doktoranta opracowanie zbiorowe Sylwia Wojtczak, Iwona Witczak-Plisiecka, Rafał Augustyn *Metafory konceptualne jako narzędzia rozumowania i poznania prawniczego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017 i jego anglojęzyczna skrócona wersja S. Wojtczak, *The Metaphorical Engine of Legal Reasoning and Legal Interpretation*, C.H. Beck, Warszawa 2017). To, że problem był już przedmiotem wnikliwych badań nie oznacza jednak braku oryginalności recenzowanej dysertacji – przeciwnie, Doktorant wykazuje znaczną samodzielność i niezależność intelektualną zarówno w zakresie stawianych hipotez badawczych, jak i w zakresie formułowanych wniosków.

Jest też pewna kwestia godna szczególnego podkreślenia – recenzowana dysertacja wpisuje się w pewien ukształtowany od dawna profil badawczy Katedry Filozofii Prawa i Etyki Prawniczej Uniwersytetu Jagiellońskiego: problematykę wykorzystania kognitywistyki w obszarze prawoznawstwa oraz naturalizacji prawa. Te głęboko interdyscyplinarne i zakrojone na szeroką skalę badania zaowocowały już licznymi opracowaniami zbiorowymi jako rezultat realizowanych grantów badawczych, a także monografiami promotora rozprawy prof. dr. hab. Bartosza Brożka. Wpłynęło to, jak sądzę, na poziom metodologiczny i merytoryczny rozprawy – Doktorant nie musiał „wyważać otwartych drzwi”, zdyskontował tylko pewną kulturę zbiorowego dyskursu naukowego zespołu, z jakim przyszło mu obcować w trakcie prac nad

dysertację. W naukach prawnych, w odróżnieniu np. od nauk ścisłych, ten model powstawania dysertacji jest pewną nowością, ale wydaje się, że bardziej odpowiada on nowoczesnemu paradygmatowi nauki niż tradycyjna relacja mistrz-uczeń. Widać to zresztą w dotychczasowym własnym dorobku naukowym dorobku Doktoranta – wyliczone w bibliografii opracowania są w większości efektem wspomnianych wyżej badań zespołowych. Jest jednak też ślad pewnego „wybicia się niezależność” – fakt zredagowania przez Doktoranta podręcznika *Wprowadzenie do filozofii umysłu i kognitywistyki* należy uznać za osiągnięcie wyjątkowe i szczególne na tym etapie rozwoju naukowego.

Fakt, że praca powstała w Katedrze Filozofii Prawa i Etyki Prawniczej w ramach doświadczonego zespołu badawczego z jednej strony (merytorycznej) ułatwiał Doktorantowi zadanie, ponieważ pewne rzeczy mógł śmiało pominąć, z drugiej zaś (metodologicznej), czynił je jeszcze trudniejszym, ponieważ wymagał większej intelektualnej kreatywności w zakresie powiązania kognitywistyki z perspektywą teoretyczno-, filozoficzno- i dogmatyczno-prawną. Pan Marek Jakubiec nie tylko jednak w jakimś stopniu, wystarczającym z nawiązką jak się wydaje z punktu widzenia wymogów stawianych dysertacji doktorskiej, zapanował nad ogromną materią i stopniem jej skomplikowania, ale przede wszystkim trzymał się konsekwentnie przyjętych założeń metodologicznych. Dosyć precyzyjnie sformułował je *explicite* zarówno we wprowadzeniu, jak i w podsumowaniu rozprawy.

W recenzowanej dysertacji chodzi nie tylko, jak zakładam, o deskrypcję złożonego fenomenu metaforycznych pojęć prawnych, lecz także o analizę normatywną z wykorzystaniem narzędzi kognitywistycznych i to głównie na płaszczyźnie teoretycznej oraz metateoretycznej. Treść i metodologia pracy budzą aprobatę, ponieważ dowodzą, iż Autor posiadał umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów naukowych. Rozprawa ma charakter twórczy, zawiera próbę sformułowania własnych przemyśleń i wniosków oraz krytycznej analizy dotychczasowych doświadczeń w zakresie wykorzystania kognitywistyki w obszarze prawoznawstwa.

Dysertacja jest oparta na bardzo bogatej bazie bibliograficznej w zakresie wykorzystanej literatury, w tym w przeważającej mierze obcojęzycznej (łącznie pokaźna liczba kilkuset opracowań w formie opracowań zbiorowych, monografii,

rozdziałów, studiów, artykułów, komentarzy *etc.*) i świadczy o dużej erudycji Autora. Proporcje pomiędzy literaturą anglo- i polskojęzyczną pokazują dobitnie różnice pomiędzy stopniem zainteresowania problemem w nauce światowej i stosunkowo słabym jednak jego opracowaniem w polskim prawoznawstwie, co tylko podnosi walory i znaczenie recenzowanej dysertacji. Na podkreślenie zasługuje też dobór wykorzystanych opracowań naukowych – mgr Marek Jakubiec nie ogranicza się wyłącznie do pozycji poświęconych bezpośrednio analizowanemu zagadnieniu, lecz sięga także szeroko do ogólnej literatury z zakresu filozofii ogólnej, kognitywistyki, lingwistyki, teorii i filozofii prawa oraz wybranych szczegółowych dogmatyk prawnych. Ten ostatni fakt potwierdza jednak jakby *ex definitione* wybór tematu pracy i sposób jego ujęcia, ponieważ tylko osoba o wszechstronnych i interdyscyplinarnych zainteresowaniach mogła podjąć trud jego opracowania. W dobie prac teoretyczno-prawnych sięgających do szeroko pojętej filozofii czasami jedynie incydentalnie i wybiórczo jest to rzecz godna podkreślenia, chociaż z punktu widzenia szeroko pojętej humanistyki, a tym bardziej z punktu widzenia ogólnej metodologii nauk, powinna być przecież czymś oczywistym. Doktorant był w stanie wykorzystać wszystkie te dziedziny wiedzy w sposób w pełni satysfakcjonujący, ponieważ nie są mu one po prostu obce i potrafi posługiwać się ich instrumentarium.

W recenzowanej pracy widać wyraźnie, co bardzo cenne u młodego pracownika nauki, fascynację wybranym tematem i ambicję jego wnikliwego zgłębienia, ale z jednoczesnym zachowaniem pewnej dyscypliny metodologicznej. Wydaje się zresztą, że to właśnie oryginalna i przyjęta świadomie na potrzeby dysertacji metodologia oraz rzetelność i szczegółowość przeprowadzonej krytycznej analizy literatury przedmiotu są najsilniejszymi stronami recenzowanej rozprawy. To w moim przekonaniu niezwykle istotne w badaniach naukowych nad prawem *in genere* oraz nad jego pojęciami *in specie* – ważne jest oczywiście, **jakie** założenia filozoficzne i metodologiczne przyjmuje prawnik w procesie analizy, ale jeszcze istotniejsze jest to, **czy** je w ogóle przyjmuje. Z tego punktu widzenia każdy prawnik posługuje się filozofią ogólną i filozofią prawa *sensu largissimo*, nawet jeśli nie zawsze sobie to wprost uświadamia – wbrew pozorom filozofia prawa nie jest bowiem dziedziną czysto spekulacyjną, lecz ma głęboki wymiar praktyczny. Jeśli przyjąć za współczesnym niemieckim uczonym Dietmarem von der Pfordtenem (który *nota bene* też poświęcił sporo uwagi pojęciom prawnym i którego opracowania Doktorant cytuje w

recenzowanej rozprawie), że decydujące znaczenie dla metodologicznego statusu filozofii prawa ma wprowadzone przez Immanuela Kanta odróżnienie rozumu teoretycznego (deskryptywna teoria prawa) i rozumu praktycznego (normatywna etyka prawa), to sposób pojmowania możliwości wykorzystania tej dyscypliny w badaniach podjętych przez mgra Marka Jakubca mieści się w tym paradygmacie. Dysertacja stanowi bowiem rzeczywiście studium z pogranicza kognitywistyki oraz teorii i filozofii prawa, z umiejętnym połączeniem perspektywy deskryptywnej oraz perspektywy normatywnej.

Recenzowana rozprawa doktorska mgra Marka Jakubca potwierdza Jego teoretyczne przygotowanie do pracy naukowej i predyspozycje intelektualne w tym zakresie. Jeśli uznać, że współcześnie podejmowanie problematyki rekonstrukcji pojęć prawnych wymaga nie tylko znajomości teorii prawa i filozofii prawa oraz szczegółowych dogmatyk prawniczych, lecz także przygotowania ogólnofilozoficznego, to recenzowana dysertacja z całą pewnością dowodzi, że Doktorant ma do tego wręcz świetne kwalifikacje. W tym sensie spełnione zostały wymogi określone w przywołanym wyżej przepisie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, skoro:

Rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, o którym mowa w art. 20 ust. 7, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Reasumując ten punkt recenzji – dysertacja mgra Marka Jakubca: po pierwsze, dotyczy istotnego problemu naukowego; po drugie, stanowi jego oryginalne rozwiązanie; po trzecie, dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej Autora; po czwarte, potwierdza Jego umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Z kolei z punktu widzenia drugiego ze wspomnianych na wstępie celów oczekuję, że Autor podejmie w trakcie publicznej obrony dyskusję nad sformułowanymi niżej, wyłącznie tytułem przykładu, czterema uwagami. Nie ulega wątpliwości, że moje pytania nie dyskredytują prezentowanej dysertacji. Wręcz przeciwnie – z punktu widzenia Autora powinny być traktowane wyłącznie, z jednej strony, jako szansa na wspomnianą wyżej autoprezentację, z drugiej zaś, jako potrzeba zaspokojenia mojej własnej ciekawości. Poniekąd powinno być rzeczą normalną, że na temat będący przedmiotem dysertacji doktorskiej Doktorant wie znacznie więcej niż recenzent Jego dzieła – temu ostatniemu lektura rozprawy daje jednak szansę na dowiedzenie się czegoś nowego i stąd być może wynika moja dodatkowa ciekawość.

II. Tytuł, metoda i układ pracy oraz treść rozdziałów

Tytuł pracy w pełni odpowiada jej treści i jego niewątpliwą zaletą jest syntetyczność – Autorowi rozprawy rzeczywiście chodzi o: po pierwsze, metaforyczne pojęcia prawne; po drugie, analizę procesu ucieleśnienia poznania; po trzecie, połączenie perspektywy językowej z perspektywą jurystyczną i kognitywną.

W rozprawie widać wyraźnie, że struktura i treść poszczególnych rozdziałów zostały podporządkowane celom pracy i zastosowanym w niej metodom badawczym – co mieści się w utrwalonym w nauce paradygmacie metodologicznym. W rozprawach doktorskich najczęściej jest bowiem tak, że rozdział(-y) otwierający (-e) dysertację ma (-ją) charakter wprowadzający w zagadnienia pojęciowe oraz historię i teorię omawianego problemu, następnie kolejne rozdziały stanowią jej zasadniczy trzon, wreszcie na końcu pojawia się rozdział będący rodzajem podsumowania. Dysertacja mgra Marka Jakubca w sposób wzorcowy mieści się w gruncie rzeczy w tym utrwalonym paradygmacie metodologicznym i jest to z pewnością jej zaletą.

Trzeba przy tym podkreślić, że Doktorant podjął temat bardzo skomplikowany i złożony. Wieloaspektowość problematyki siłą rzeczy kusi badacza do podejmowania szeregu wątków pobocznych, które mogłyby rozwodnić główny tok rozumowania, ale mgr Marek Jakubiec dzięki dyscyplinie metodologicznej polegającej na ścisłym przestrzeganiu przyjętego na wstępie celu badania uniknął tego typu niebezpieczeństw. Prowadzona narracja jest logiczna, spójna, zwarta i konsekwentna.

Nie ma głębszego sensu, bym w swojej recenzji streszczał szczegółowo treść poszczególnych rozdziałów – zakładam, że w trakcie publicznej obrony zrobi to w wystarczającym stopniu Doktorant w swoim autoreferacie.

III. Problemy do przedyskutowania

W przyjętym paradygmacie oceny rozpraw doktorskich niejako obowiązkiem recenzenta jest sformułowanie jakichś, przynajmniej kilku, uwag krytycznych i polemicznych. Ich brak w recenzji może bowiem sugerować, że albo recenzent pracy nie przeczytał, albo jej nie zrozumiał. W przypadku recenzowanej tutaj rozprawy mgra Marka Jakubca postanowiłem jednak uchylić się od tego rozpowszechnionego imperatywu, mimo że rozprawę z prawdziwym zainteresowaniem przeczytałem i, mam nadzieję, zrozumiałem. Praca jest po prostu bardzo dobra w sensie formalnym, merytorycznym i metodologicznym i nie ma głębszego sensu „czepianie się” szczegółów (które oczywiście bez trudu mógłbym wskazać) tylko po to, by uczynić zadość paradygmatycznej tradycji.

Mam jednak kilka pytań do dyskusji:

Po pierwsze – wspomniałem już wyżej, że konstrukcja pracy i jej układ pod względem metodologicznym nie budzą zastrzeżeń. Mimo to zwraca uwagę i zastanawia kolejność rozdziałów pierwszego i drugiego. Przyjmując za pewien modelowy układ dzielenie materii „metodą kolejnych przybliżeń” w zasadzie, moim zdaniem, powinno być odwrotnie – najpierw „pojęcia, ucieleśnienie i metaforyzacja” (ogólne założenia kognitywistyczne), a dopiero po tym „fenomen pojęć prawnych” (szczegółowy przedmiot analizy). Skąd ta zmiana sekwencji – to nie zarzut, lecz raczej pytanie.

Po drugie – Doktorant dokonał pewnego egzemplifikacyjnego wyboru metaforycznych pojęć prawnych, które następnie poddał szczegółowej analizie. Powstaje jednak pytanie o kryterium doboru tych przykładów – te podane przez Doktoranta w dysertacji jako podstawa do zaproponowanej na końcu rozdziału trzeciego typologii nie do końca mnie przekonują. Ponownie – to nie zarzut, raczej ciekawość.

Po trzecie – nie do końca przekonuje mnie również sama wspomniana wyżej typologia metaforycznych pojęć prawnych, a właściwie problem jej kompletności. Zabrakło mi na przykład takiej typologii metaforycznych pojęć prawnych, która uwzględniałaby ich normatywne funkcje na poziomie tworzenia, stosowania i wykładni prawa. Jest to jednak konsekwencja faktu, że Autor dysertacji całkowicie świadomie ograniczył swoją analizę do poziomu czysto teoretycznego i nie zszedł np. na poziom orzecznictwa sądowego. Nie chodzi mi o problem badań empirycznych, ponieważ Autor przekonująco wyjaśnia, dlaczego pozostawił je poza zakresem swoich rozważań. Chodzi mi raczej o takie egzemplifikacyjne posługiwanie się wybranym orzecznictwem, które wzmocniałoby stawiane przez Autora tezy. Wydaje się, że bardzo wzbogaciłoby to rozprawę i przydałoby jej jeszcze większych walorów z punktu widzenia szczegółowych dogmatyk prawniczych. Zaryzykuje tezę, że Doktorant czuje się jednak chyba bardziej filozofem niż prawnikiem, chociaż z punktu widzenia przedmiotu dysertacji trudno te role od siebie precyzyjnie oddzielić.

Po czwarte wreszcie – metaforyczne pojęcia prawne wprawdzie nie zawsze, ale bardzo często są elementem fenomenu fikcji prawnych. Ta problematyka pozostaje właściwie prawie całkowicie poza zakresem rozważań Autora, chociaż wydaje się pasjonująca. I ponownie – to nie zarzut, raczej ciekawość i pytanie, co Doktorant sądzi na temat możliwości wykorzystania kognitywistyki, a zwłaszcza opisanego przez Niego szczegółowo procesu ucieleśniania, do badań nad fenomenem fikcji prawnych. W analitycznej teorii prawa poświęcano wprawdzie mu do tej pory sporo miejsca, także w aspekcie pojęć metaforycznych, ale raczej bez szerszego uwzględniania perspektywy kognitywistycznej (z nowszej literatury zob. np. M. Del Mar, W. Twining (ed.), *Legal Fictions in Theory and Practice*, Springer 2015).

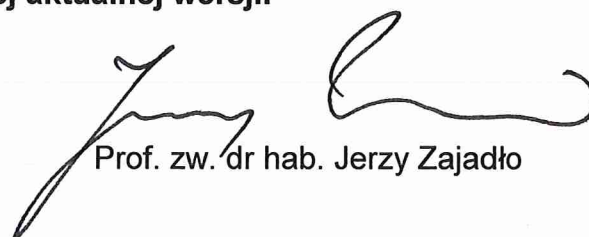
IV. Strona formalna dysertacji

Pod względem formalnym i językowym należy uznać recenzowaną rozprawę za poprawną. Chociaż zdarzają się tu i ówdzie pewne potknięcia stylistyczne czy interpunkcyjne, to nie podważa to mojej wysokiej pozytywnej oceny formalnej strony dysertacji i jasności używanego języka. Autor włożył wiele wysiłku w ostateczną staranną korektę językową swojego tekstu – dzięki temu udało się Mu uniknąć specyficznego i niezrozumiałego żargonu, tak charakterystycznego dla niektórych prac

z zakresu nauk prawnych, w tym zwłaszcza teorii i filozofii prawa. Przyznam się, że z tego punktu widzenia z pewnymi obawami zasiadałem do analizy tekstu mgra Marka Jakubca, ale jego lektura bardzo pozytywnie mnie zaskoczyła. Jeszcze raz podkreślę, że dla prawników, zwłaszcza praktyków, może to być tekst wprawdzie trudny i na wysokim poziomie teoretycznej ogólności, ale to nie znaczy, że niezrozumiały z powodu hermetyczności filozoficznego języka.

V. Konkluzja

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgra Marka Jakubca *Metaforyczność pojęć prawnych w perspektywie badań nad ucieleśnieniem poznania* w pełni odpowiada wymogom określonym w cytowanym wyżej przepisie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Stanowi oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego oparte na wszechstronnej znajomości literatury przedmiotu i aktualnego stanu badań w światowej nauce. Wnoszę o dopuszczenie mgra Marka Jakubca do dalszych etapów postępowania zmierzającego do nadania stopnia naukowego doktora nauk prawnych. Sformułowane wyżej pytania/wątpliwości należy uznać wyłącznie za chęć wywołania dyskusji naukowej w trakcie publicznej obrony i odnosić bardziej do wspomnianej wyżej szansy na autoprezentację niż do merytorycznej zawartości i metodologicznych założeń dysertacji w jej aktualnej wersji.

Prof. zw. dr hab. Jerzy Zajadło